

ספרים

עלידי מבנה היצירה — הפאנוס הגדול ביותר והגרוטסקה השוקקת הדקה שבדקות. בכך, סבורתני, קסם כתיבתו. אחר כל מעמד־דברים עומד האדם, תלמיד־החכם היהודי, רבי־הנסיון ורבי־היסורים, ומאיר את כל המתארע בבת־שחוק טמירה של חכמה עתיקת־ימים.

הנושא עצמו בלתי־שכיח לחלוטין: שני יהודים תימנים, מקובלים, מרי סעיד ומרי אלפקעה, הם ראשי הנפשות כרומן. כך מן הצד החיצוני, ואילו לאמיתו של דבר אין הגבור הראשי כרומן נפש זו או זו, אלא ציפית־הנצח היהודית לביאת המשיח — החזיונות, מראות אלוהים, הפאנוס העממי הגדול, שאינו דועך מהמת העינויים ואינו נפגם מחמת האכזבות, משהו קדמוני יש ביצירה זו, מה שהוא נעלה מבני־האדם ולמעלה מכל הזמנים. הרי זה חומר להצגה ספרותית גדולה, אשר אליה יכוא העם לראות ביפי נשמתו, ועם זאת כתוב הספר בפשטות שאין זוכים לה אלא אמנים גדולים. טל של תום משוך עליו, תום של בני־אדם ותום מעשיהם, ואתה מהיך אל נפשך, בקראך בספר הזה.

מרי סעיד הוא בעל־חלומות, בן־בית הוא בפמליה של מעלה, בבטחון רב מספר הוא על המראות אשר „ראוהו“, על חזיונותיו, כצירופים, נוטריקון, ראשי־תיבות ורמזי־רזים מפרש הוא את חזיונותיו אף קובע בבטחון, אימתי יבוא המלך המשיח, לגביו אין כל ממשות זולת הממשות אשר יחזה בחלומו, והריהו מרתקנו אליו, לפי שתום־הילדות שלו יש בו משום חכמה עליונה, רעו ותלמידו הוא מרי אלפקעה, ה־שׂוֹתוֹ בצמא את דברי חזיונותיו הנעלים של מרי סעיד, מרי אלפקעה הוא „איש העולם הזה“, המספר למרי סעיד על המלחמה, מעשי־הרשעות, הגזירות על היהודים, מרי סעיד מפרש הכל על פי חזיונותיו, בעל בטחון הוא, פליה עתידה לבוא עליהם, על הרשעים, לפי שהפמליה של מעלה נלחמת בהם, ועל פי רמזים יודע הוא, כי עצת רשעים תופר וכי קרובה ביאת המשיח, מרי אלפקעה שומע דברי הנביאות של מרי סעיד ומאמין בהם אמונה שלימה, בלא נדנוד של ספק, והיא גם ממשות שאין בה פגם בעיניו.

בצל קורתו של חזון־נצחיים יהודי עתיק־ימים מעביר הוא לפנינו את סביבת־העוני התימנית — גברים, נשים וטף, יחסים, רעבים, יגעים, דרך תיאור־

בדרך אל המלך המשיח

קדיה מולודובסקי

היושבת בנגנים מאת חיים הזו.
הוצאת עט עובד, תל אביב תש"ד.

„היושבת בנגנים“ אינו „התיכת פרוזה“ רגילה, הכתובה היטב פחות או יותר, ספר של סמלים הוא, יותר משהוא סיפור־מעשה, שיח של עם ישראל הוא, הנמשך זה כמה וכמה דורות, והוא ספוג התלהבות וחכמה השונת במינה תכלית שוני מחכמת יו־סיום. הרי זה רומן שכמעט אינו רומן, ספר של תרבות יהודית גדולה, אשר טיפוחה וריבוה אנשים שהם כמעט „חסרי־תרבות“, כמובנה המודרני של המלה. הרי זה מאותם „ספרים של איפכא מסתברא“, כגון דון קישוט איש לאמאנש, קיצורו של דבר, ספר בעל ערך אמנותי רב ומיוחד במינו.

הזו הוא מסוג הסופרים המצוינים באורך־רוח רב, אין הוא משאיל מתכמתו ומדיעתו לגבוריו, בוטח הוא בריבונו של עולם, החונן שלימות מיוחדת לכל אדם, ושלמות זו משתדל הוא לבטא בספריו גם מצליח לבטאה, ובכך, בעצם, גודל כוחו, גיבוריו שלמים שלימות אורגנית עם סביבתם — אם סביבה דמויה או ממשית, ממילא מלאה היא סמלים עמוקים מכל אשר בכוח המציאות להעלות, אין הזו סופר־הני, אמן־אידיאות הוא, אך כה חיוני הוא עולם האי־דיאות שלו, שאין אנו שואלים לתעודת־זהותן.

למן השורה הראשונה, הפותחת בתיאור ירושלים עיר־הקודש, מתבשרים אנו מפי הזו שהספר הוא אספקלריה של עולם, של עולם הזוי, כשם שלגבי ירושלים אין הוא נכנס בשום פרטים, אלא מגלה לפנינו את מהותה הפנימית, כן גם בכל הספר כולו אינו מייחס הסיבות יתרה לפרטים, מצייר הוא עולם־אידיאות יהודי, שאפשר הוא יפה לכל הדורות, אם גם הועלה מקרב ימינו שלנו, ימי המלחמה האתי־רונה וימי השבר הגורא אשר הרשברה האומה היהודית.

מפני גודל השטח הפנימי, שגיבוריו מקיפים עצמם בו, בסלה חשיבות ההיקף החיצוני של הספר, הזו נושא את נפשו לכך, שרהכות המחשבה תבלע את צרות הסביבה האמורה, היא הסביבה התימנית במקרה הגדון, ככות מיוחד במינו נכרכים אצל הזו —

תכשים זה, ציון! ומרי סעיד, עותרת-חלומות התם, שאינו רואה את עולם אנשי-המעשה החכמים, חכמת חלומותיו אומרת לו מה היה עושה ציון, אילו ירד מלאך מן השמים להושיע את עם ישראל, הוא אומר: „אתה רוצה מלאך שירידו לך מן השמים... אוי ואבוי לו ממך אם ירד, אתה תתפוס אותו ותשים אותו בכלוב להראותו לבריות בעד בצע כסף להסתחר בו ולהתפרנס ממנו...“

יש הומור הרבה בספר, אך לא הומור רגיל הוא הומור של הזו. הוא שופך אור על גיבוריו המבדחים ונמצא מגלה לנו אמת מרה, מרמז על תופעות חברתיות המעטות עלינו כלימה, אך אין הוא עושה כן במישרים, אין הזו אוהב להפליג בדבריי-מוסר, דרך אנכ ייסר, תוך כדי יצירת מצבים מסוימים, הוא דורש במפגיע מן הקורא, כי יהגה בספר.

מן הצד, מתוך אהבת-הנעורים הצנועה של רומיה, כתו של ציון, לבחור מן הקיבוץ — עולה ונגליח לפנינו ארץ-ישראל החדשה, כציץ רך של אמונה חדשה, שכמעט אין רישומו ניכר כנגד חזיונותיו הנשגבים עתיקי-הימים של מרי סעיד, הזו נוגע קליל-קליל בישוב החדש, בחיבה וברוך, אך אנכ ריחטה.

נוגעת עד הלב דמותה של נעמי, אשתו של ציון, בבסתונה, יראת-שמים שלה, מסירותה לבייתה ואדיקותה במנהגי-תימן הנושנים, יהודיה משורש היא, מקללת, במר לבה, את ילדיה קללות נמרצות, אך ישרת-לב ובעלת-אמונה היא, היא בבואתו הרהוקה, המפושטת של הבטחון הגדול שמרי סעיד נושא בלבו, ומוטלאה מאוד פגישתם של שנים אלה, נעמי באה אל המיה, מרי סעיד, להתאונן על בעלה, שהוא נרפה, שהוא מכה אותה ואת ילדיה, בזכות היותו ראש המשפחה, מרי סעיד מבקש לנחם את כלתו, הוא עובר על הכלל הנקוט בידו, שאין לגלות לנשים את הסודות הנשגבים, הנמסרים לו בחזיונותיו — והוא אומר לה, שעליה להסיר דאגה מלבה, לפי שבקרוב יבוא המלך המשיח ויביא גאולה לכל, נעמי מתנחמת, „השם ירחם עלינו — היא אומרת — שיגאלנו במשיח בקרוב, כבר אין בי כוח...“

„היושבת בגנים“ סיומו החזיון האחרון של מרי סעיד, בחלום נגלה לפניו כיצד חייבים יהודים לנהוג, כדי שירצה המלך המשיח לבוא, עליהם למסור לו במתנה את היקר שבקיניניהם: את חלקם בעולם הבא, מרי סעיד, כדרכו, מאמין אמונה שלימה כי זהו הטובה שבדרכים להביא את הגאולה, והנה הוא יוצא לבקש מיהודים את חלקם בעולם הבא בשביל המלך המשיח, כאן מתחילים יסוריו הגדולים, לפי שאין

אנכ הוא מעמידנו על „אומנותו“ של מרי סעיד, פותרת-חלומות הוא, מרי אלפקעה היא שהוציא סיבו ברבים, והבריות באים לפניו, שיפתור חלומותיהם, יישב ספקותיהם ויפסי נששם המדוכדכת, „אומנותו“ של מרי סעיד יפה מאוד לגרוטסקה ההזוית, מרי סעיד עומד על המיקת, נוטל את הגרוש הניתן לו ומבקש עוד, רצונו בשילינג, ומשהוא מקבל שכרו, משיב הוא על השאלה שנשאל: מה יארע בימים שלפני השעה באנכ, שהרי אלו ימים של פורענויות, חס ושלום.

ברומיות בטחון, שאין לפניו כל מכלול, מכריו מרי סעיד, שאין לפחד, חס וחלילה! חדשים אלו, שבהם זוממים כלים על היהודים, יהיו לחדשים של שמחה ולימים-טובים — והוא מוכיח דבריו בפסוקים, גימטריאות ונוטריקין, כרוך הדבר ובהיר כאור היום, ארוכה שלשלת חזיונותיו של מרי סעיד, משמשים בהם בערבוב סיפוריים, מעשים נוראים, ואפילו בדיחות — והכל לשם משל ונמשל, כנתינתם מן השמים, הרי זה פולקלור מיסוד הקבלה, יציר חלומותיו של יהודי בעל-חלומות.

במר שחוקר מוסיף הנו לרקום את חזיונותיו של מרי סעיד, באילן-החלום הירוק צמה טרי מתליע, בנו של מרי סעיד — ציון — אוי מה עשה בחזון אביו, חזון ביאת המלך המשיח! מכור מכר את חלום המשיח בעשרה דינרים, הוא פוגש במרי אלפקעה, המאמין באמונה שלימה, שהמשיח יבוא, אם ירצה השם, בשמיני עצרת, כאשר הישב ומצא בודאות מרי סעיד על פי רמזי חלומותיו — ולוה ממרי אלפקעה עשרה דינרים בשטר-חוב שפירעונו ביום ביאת המשיח, הוא מדושן עונג, הן לעולם פטור הוא מלפ-רוע את החוב! אפיוודה זו יש בה יותר מאשר צד של הומור, אתראת היא לדור המתגר בקדשי ישראל ובחלומותיהם של ישראל, כדרך שמתגרים בחמורים, ואכן, ציון קונה בעשרת הדינרים חמור — דווקא חמור — ולחוכה הוא המסחר שהוא עושה בו.

הרי זו גרוטסקה אכזרית של דור ריק, יורשם של חלומות גדולים, אשר הזו הציגו עירום ועריה, הצדק הזו? האם ראוי דורנו לפסק-דין חמור זה? בפחות נסתייע הזו בפרטי-הנוי ובסמלים מאלטים — ודאי ראה, איפוא, טעם לאזהרתו המרה.

ציון הוא גם אפיקורס, המרחיב פיהו ומסטר כיצד מדידות צרות ישראל שינה מעיניו, הוא תובע מריבזנו של עולם את נס הגאולה — כי ירד מלאך מן השמים ויכה את שונאינו, אם אמנם יש השגחה עליונה, מה מר טעמן של מליצות אלו על הסבל למען העם והצער על יסוריו, כשהן יוצאות מפי של

הפחקר ראוי לתשומת לב, ולו גם משום שנתמעטו ברוסיה בשנים האחרונות מהקרים על העבר של היהודים. במידה שמתפרסמות עבודות מחקר בהיסטוריה היהודית הרי עיקר דיוגן ספרות ותיאטרון — שטחים רוחניים בחיי העם — ואילו החקירה כעברו האורגני של העם, המקיף שטחים שונים, מונחת. גם עובדה זו מעידה על הצטמקותם של חיי היהודים ברר סיה בפניה מצומצמת. משמחת העובדה שיש עוד ברוסיה יהודים המקדישים עצמם לחקר העבר של עמם — אמנם המחבר אינו פנים חדשות בשטח זה — ונעים לראות שהוא השתמש במחקרו הרבה בתעודות עבריות והוא מונה סידרה ארוכה של מקורות עבריים על מאורעות ת"ח-ת"ט, מהם, הידועים לקורא העברי ביהוד מ„ספר הדמעות“ לש. ברנפלד, ומהם שידועים לו שחזר.

מהמקורות היהודיים הוא נעזר ביהוד בספר „יון מצולה“ לר' נתן גטע הנובר, ולא מקרה הדבר. הספר היה נסוץ הרבה ונתחבב על העם ומשעת פירסומו ב־1653 בוונציה יצאו ממנו כמה וכמה מהדורות. הוא תורגם לאידיש (נדפס ב־1686) וגם בלשון זו יצא בכמה מהדורות. הוא הורגם גם לפולנית, צרפתית, גרמנית ורוסית. בארץ־ישראל יצא לפני כשנתיים ב„הוצאת הקיבוץ המאוחד“, בליות הקדמה של יעקב פייכמן וביאורים של י. היילפרין. כותבי תולדות ישראל הרבו להסתמך על הספר הזה, ודו"ב נוב כתב עליו לאמור: „הספר המכונה „יון מצולה“ מגיע בכמה מקומות לגובה של היסטוריוגרפיה מדעית: מתאר הוא בצבעים בהירים את חיי הקהילות הפנימיים ומכיר גם את הסיבות המדיניות והחברתיות של מרידות הקוזקים“ (דברי ימי עם עולם, כרך ז', עמ' 23). גם בורובוי גומר את ההלל על הספר באמרו: „ספק אם נגזים באמרנו כי הנובר, יותר מכל רושמי רשומות מבני דורו, ניגש לנושא מתוך הבנה נכונה והגדרת הנורמים הסוציאליים ההיסטוריים של מלחמת האכרים, לא יתא גם משום הגזמה באמרנו, כי הנובר הבין את המאורעות יותר מכל ההיסטוריוגרפיה היהודית הבורגנית הלאומית.“ ובמקום אחר: „הדבר המפלה את הנובר מחוג בני דורו — שליטתו השלמה בשפה וטאקט ספרותי... ספרו של הנובר הוא ללא ספק אחד הגילויים המצוינים והבולטים ברקע האפור של הספרות העברית בימים ההם שהיתה בטבע של ירידה... בכל דמותו התרבותית של הנובר היה הרבה מהבלתי־רגיל המבדילו לטובה מהסביבה התרבותית היהודית־פולנית־אוקראינית באותם הימים ועושה אותו למין אירופי. היה בו הרבה מהמשכיל היהודי מערבה

אחינו בני ישראל מוכנים ומוזמנים לוותר על „קניינם“ אפילו בשביל המלך המשיח.

„בתחילה עמד ובא לפני מרי סאלם אלצהארי וטרח עמו ופירש לו. מיד נודעו מרי אלצהארי וקסץ כאילו עקצו עקרב:

מה אתה אומר? איך יוכל להיות שאני אפסיד את חלקי לעולם הבא ואאבד לעולם הנצחי שכבר הוא בידי ואתן אותו בלעדי? — אבל זהו, יא מרי, בשביל המלך המשיח! — נצחו מרי סעיד.

„ולו! האם חסר לו? האם לא יש לו משלו? ולמה אני אתן לו את שלי?“

„אבל דוקא אנחנו צריכים ליתן לו את שלנו, כל חלק יקר ונעים שיש לנו וגנו ומשומר לנו, אז הוא יבוא, אז הוא יבוא!“ אך סאלם אלצהארי סמאן לוותר על חלקו לעולם הבא, וכן יהודים אחרים. נכשל מרי סעיד בנסיונו הנעלה להביא את המלך המשיח בהתנדבותם של יהודים, שאין נדבנותם מגעת אלא כדי מתן גרוש לעני. מרי סעיד נפטר כשהוא שרוי במרה שחורה, בודד לנפשו בחזיונותיו.

„היושבת בגנים“ פרק שירה הוא שחובו רצוף עצב והתלהבות. ניגון יהודי הוא הנוסך שכרון על הקורא הנרעש.

גזירות ת"ח באור־רמיה

יהודה רוניצ'נקו

Национально-освободительная война украинского народа и еврейское население. Кюбуץ Исторические записки. издание академии наук С.С.С.Р. 1940

ספר יון מצולה, גזירות ת"ח-ת"ט, נתן גטע הנובר, הקיבוץ המאוחד, תש"ה.

המכון לדברי־הימים שליד האקדמיה למדעים במוסקבה מוציא מומן לזמן מאספים למחקר היסטורי. החומר מגוון מאד והוא מקיף תולדותיהם של העמ' מים השונים ברוסיה. באחד הקבצים (מס. 9 משנת 1940) שהגיע זה לא כבר לארץ נהפרכס מחקרו של ס. בורובוי, יהודי, איש אודיסה, ונושאו: „מלחמת השחרור הלאומית של העם האוקראיני בשלטון הפולנים והישוב היהודי באוקראינה“, בלשונו: גזירות ת"ח-ת"ט. המאמר תוסס 44 עמודים גדולים ולפי הערת המחבר אינו אלא קיצורו של מחקר גדול בתולדות היהודים באוקראינה במאה ה"ז והי"ח.